

Новае слова ў паліталогіі

Змест, характар фарміравання і практыка функцыянавання палітычнай сістэмы займаюць вельмі важнае месца ў свядомасці і жыццядзейнасці сучаснага грамадства. Таму навуковы аналіз палітычнай сістэмы – гэта найважнейшы напрамак палітычнай навукі, актуальнасць якога вызначаецца неабходнасцю выяўлення заканамернасцей фарміравання палітычнага працэсу ў новых умовах пераструктурвання палітычнай прасторы. І гэтая палітычная сістэма прапануе спецыфічныя ўмовы развіцця палітычнага дыскурсу ў XXI стагоддзі.

Акрамя таго, у свеце новых рэалій і на постсавецкай прасторы патрэбнасць навуковага асмыслення ўпарадкавання сучасных палітычных сістэм набывае характар выпрацоўкі практычнага магістральнага кірунку ў вырашэнні не толькі відавочных праблем, але і існуючых латэнтна, а таксама сацыяльна-эканамічных і культурна-светапоглядных праблем, што наспяваюць, у імя папярэджання трагедыі, аналагічных украінскай.

Аднак для эфектыўнага аналізу палітычных сістэм зараз у навуцы існуе шэраг перашкод. З тэрэтычнага пункту гледжання, кідаецца ў вочы застарэласць метадалагічнага інструментарыю, распрацаванага яшчэ ў сярэдзіне XX стагоддзя амерыканскімі палітолагамі, які на сённяшні дзень ужо не адлюстроўвае ўсіх шматлікіх граняў, а таксама мае такі недахоп, як аксіямэтрычная зададзенасць пры аналізе палітычных сістэм постсавецкай прасторы, у прыватнасці Рэспублікі Беларусь. Нягледзячы на тое, што ў заходняй паліталогіі пастаянна з'яўляюцца новыя метадалагічныя падыходы да аналізу палітыкі, у большасці сваёй яны не запаўняюць існуючых у навуковых ведах прабелаў, паколькі акцэнтуюць увагу не на цэласным успрыманні сферы палітычнага, а толькі яго асобных фрагментаў. Апроч таго, разнапланавасць выкарыстання самога тэрміна «палітычная сістэма» ў навуковай і публіцыстычнай літаратуры робіць яго зусім расплывістым і нявызначаным.

Неабходна назваць і адсутнасць у айчынай і сусветнай паліталогіі мэтанакіраваных даследаванняў, якія сумяшчаюць дасягненні сучаснай сацыяльна-палітычнай тэорыі з прыкладным аналізам беларускай палітычнай рэчаіснасці. Пры гэтым

літаратура замежных аўтараў, прызнаная сусветнай навуковай супольнасцю, па аналізе выбарчых фрагментаў беларускай палітычнай рэчаіснасці ў некаторых выпадках вылучаецца ідэалагічнай ангажаванасцю, а нярэдка і скажэннем фактаў. Так, аўтары двухтомнага выдання «Палітычныя сістэмы свету» вызначаюць тып кіравання ў Рэспубліцы Беларусь як «аўтарытарны нацыяналізм», што не адпавядае палітыка-ідэалагічнаму зместу ні палітычнага рэжыму, ні палітычнага курсу Беларусі [1, с. 367]. Апроч таго, на старонках заходніх акадэмічных выданняў адносна Беларусі часта сустракаецца не навуковая, а публіцыстычная тэрміналогія (напрыклад, «апошняя дыктатура Еўропы», «закрытае грамадства») [2; 3].

Беларусь з'яўляецца прадметам пільнай увагі розных замежных сацыялагічных, палітычных, фінансавых, камунікацыйных і іншых даследчых цэнтраў, высновы якіх часцей за ўсё не адпавядаюць сапраўднасці, грунтуюцца на спецыяльна сфабрыкаваных і дэзынфармацыйных матэрыялах, што выступаюць асновай будаўніцтва палітыкі разнастайных еўрапейскіх і амерыканскіх структур. Для папярэджання такіх неаб'ектыўных падыходаў замежных апанентаў беларускім вучоным неабходна больш актыўна даследаваць палітычную сістэму і сацыяльна-эканамічныя працэсы ў нашай краіне.

Трэба адзначыць, што фактычна першым з айчынных даследчыкаў распрацоўваць гэтую складаную і супярэчлівую тэму стала кандыдат палітычных навук Аляксандра Стром. Вынік яе шматгадовых даследаванняў увасобіўся ў манаграфіі «Политическая система Республики Беларусь: теория и практика», выдадзенай яшчэ ў 2010 годзе і якую і сёння можна лічыць вельмі актуальнай і за-

патрабаванай не толькі ў беларускай, але і сусветнай палітычнай навуцы. Манаграфія прысвечана вельмі важнай дзяржаўнай і надзённай праблеме – распрацоўцы навукова-тэарэтычных асноў палітычнай сістэмы з яе выкарыстаннем у даследаванні палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь. І, дарэчы, у адрозненне ад падобных работ, выдадзеных у Беларусі, праца А. Стром зацікавіла найбуйнейшую бібліятэку свету – бібліятэку Кангрэса ЗША.

Кніга сталася новым словам не толькі ў беларускай, але і ў сусветнай паліталогіі, паколькі ў ёй прапанована шляхі вырашэння складаных тэарэтычных і пракладных задач, якія стаяць на парадку дня сучаснай палітычнай навуцы. Неабходна сфакусіраваць увагу на двух фундаментальных аспектах даследавання А. Стром. Першае – гэта доказнае тэарэтычнае абгрунтаванне сутнасці палітычнай сістэмы як сацыяльнага і навуковага феномену ў практыцы развіцця сучаснай палітычнай сферы. Другое – дадатак аўтарскіх распрацовак да сферы аналізу палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь.

Што да першага пункта, то, як паказала А. Стром, спалучэнне тэарэтычных распрацовак айчынных і замежных навукоўцаў – найбольш эфектыўны спосаб ярка праілюстраваць доказную базу даследавання. У манаграфіі выкарыстоўваецца патэнцыял класічных і посткласічных прыёмаў, вызначаны новыя даследчыя ўстаноўкі на падставе выдзеленых характарыстык інтэграцыйнага падыходу, які дазваляе акумуліраваць шматлікія тэорыі, ідэі і погляды, прадстаўленыя ў філасофскай, гістарычнай, сацыялагічнай і палітычнай навуцы, дзеля фарміравання агульных тэарэтычных асноў аналізу палітычных сістэм сучаснасці. Так, асноўнымі характарыстыкамі інтэграцыйнага падыходу з’яўляюцца: 1) разгляд палітычнай сістэмы як асаблівай сферы чалавечай дзейнасці, звязанай з барацьбой за ўладу і аказаннем уплыву на рэалізацыю ўладных адносін, выпрацоўкай і ажыццяўленнем абавязковых для ўсяго грамадства рашэнняў; 2) аналіз фармальнай арганізацыі палітычнай сістэмы, нарматыўна-прававой асновы функцыянавання цэнтраў прыняцця палітычных і дзяржаўных рашэнняў, канстытуцыйнай мадэлі падзелу ўлад і прадугледжаных законам формаў удзелу ў палітычнай дзейнасці

іншых суб’ектаў палітыкі; 3) даследаванне дзяржавы як цэнтральнага суб’екта палітычнай сістэмы, адказнага перад сваімі грамадзянамі/выбаршчыкамі за выпрацоўку і ажыццяўленне стратэгічнага курсу развіцця грамадства; 4) вывучэнне дзейнасці індывідуальных і калектыўных палітычных актараў як рэальных носьбітаў палітычных адносін; 5) асэнсаванне нефармальнага складніка палітычнай сістэмы, які ўвасабляецца ў культурным вопыце, суме каштоўнасных і ідэалагічных устаноў, што адыгрываюць важную ролю ў палітычнай дынаміцы (с. 52–53).

Такім чынам, пазіцыя даследчыка адносна неабходнасці прымянення інтэграцыйнага падыходу пры аналізе палітычнай сістэмы мае навуковую каштоўнасць, бо такая навуковая ўстаноўка дае магчымасць прадставіць палітычную сістэму ў розных ракурсах. Акрамя таго, аналіз разнастайных тэарэтычных напрамкаў сучаснай сацыяльна-палітычнай навуцы, несумненна, узбагачае нацыянальную палітыка-інфармацыйную сферу.

Сістэмнасць доказнай базы дазволіла аўтару сфармуляваць сваю намінацыю тэарэтыка-канцэптуальнай мадэлі аналізу палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь, якая дае магчымасць правесці цэласнае шматфактарнае даследаванне не толькі функцыянавання палітычнай сістэмы, але і яе трансфармацыі, і называецца інтэгрэтыўнай.

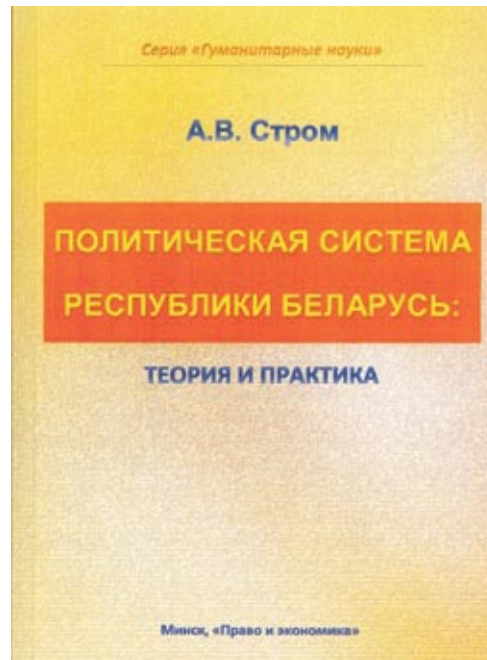
Распрацаваная інтэгрэтыўная мадэль аналізу палітычнай сістэмы фіксуе большасць значных аспектаў у тэарэтыка-метадалагічнай і практычнай (спецыфіка беларускай мадэлі развіцця) плоскасцях. Адзначым, што гэту навацыю ад распрацовак замежных палітолагаў выгадна адрознівае дакладнае вызначэнне межаў палітычнай сістэмы, яе ядра і элементаў. Аўтар выбраў правільны накірунак лагічных доказаў абгрунтавання дзяржавы як асноўнага суб’екта кіравання сацыяльным арганізмам у сучасных умовах і неабходнасці пастаноўкі акцэнта на дзяржаўнай уладзе як быццёвай аснове палітычнай сістэмы, своеасаблівым асяродку, які трымае ўсё тое, што адбываецца ў свеце палітыкі. Такая пазіцыя садзейнічае канкрэтызацыі цэментуючай асновы палітычнай сістэмы на ўзроўні ўсяго грамадства. Уключэнне ў палітычную сістэму неінстытуцыяналізаваных суб’ектаў палітыкі спрыяе пераадоленню фармалізацыі апісання палітычнай сферы, уносіць

у даследаванні палітычнай сістэмы чалавечае вымярэнне.

Лагічным і зразумелым з'яўляецца прадастаўлены блок інтэгрatyўнай мадэлі аналізу палітычнай сістэмы і яе кадзіраваная расшыфроўка з пяці падсістэм: інстытуцыйна-арганізацыйная, інстытуцыйна-нарматыўная, ідэалагічная, функцыянальна-камунікатыўная і суб'ектна-акторная. Прапанавана ў якасці самастойных падсістэм разглядаць ідэалагічную і суб'ектна-акторную падсістэмы. Па ролі неінстытуцыйналізаваных суб'ектаў палітыкі ў размеркаванні ўлады ў палітычнай прасторы яны аб'яднаны ў чатыры групы: 1) палітычныя лідары; 2) кіруючая эліта; 3) палітычная апазіцыя; 4) электарат. Дынамічнае вымярэнне палітычнай сістэмы дапускае даследаванне механізмаў яе ўзнаўлення – палітычную сацыялізацыю, інстытуцыйналізацыю і легітымацыю (с. 73–90).

Прымяненне распрацаванай аўтарам інтэгрatyўнасці мадэлі ў якасці інструменту аналізу дазволіла ёй прапанаваць і абгрунтаваць азначэнне палітычнай сістэмы як сукупнасці палітычных інстытутаў-арганізацый, інстытутаў-норм, статусна-ролевых мадэлей паводзін палітычных актараў і іх узаемадзеянняў адносна дзяржаўнай улады (с. 75). Аўтарскае вызначэнне паняцця «палітычная сістэма» выгадна адрозніваецца ад іншых трактовак уключэннем у яго змест апазіцыі «інстытут/арганізацыя» і індывідаў як рэальных удзельнікаў палітычнага працэсу. Такі падыход адпавядае строга навуковаму абазначэнню дадзенай з'явы жыццядзейнасці грамадства і дазваляе дакладна вызначыць магчымасці яго прымянення ў аналітычным плане, выявіць дыялектычную ўзаемазалежнасць паміж актарамі і інстытуцыйнальным уладкаваннем, у рамках якога яны дзейнічаюць.

Такім чынам, можна канстатаваць, што прапанаваныя А. Стром навацыі ўносяць істотны ўклад у вырашэнне тэарэтычных праблем, пазначаных вышэй. Асобныя палажэнні манаграфіі, у інтэгрыванай форме агучаныя яшчэ ў 2010 годзе, толькі цяпер знаходзяць сваё адлюстраванне ў даследаваннях расійскіх аўтараў, пацвярджаннем чаго можа паслужыць прыняцце палажэння пра чалавечае вымярэнне палітычнай сістэмы ў якасці зыходнага пункта мадэлявання тыпалогій палітычных сістэм

Стром, А.В. Политическая система Республики Беларусь: теория и практика / А.В. Стром. – Минск: Право и экономика, 2010. – 232 с.

сучаснасці на старонках навуковага і культурна-асветнага часопіса «Политическое исследование» («Полис») [4; 5].

Другі фундаментальны блок даследавання заключаецца ў дастасаванні інтэгрatyўнасці мадэлі пры аналізе палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь. Духу часу адпавядае адыход ад стэрэатыпных уяўленняў пра тыпалагічную прыналежнасць палітычнай сістэмы і прэзентацыя палітычнай сістэмы Беларусі ў катэгорыях «палітычная нестабільнасць» і «палітычная стабільнасць». Так, айчынная палітычная сістэма актыўна трансфармавалася ў перыяд з канца 1980-х гадоў па 1996 год і з'яўляецца стабільнай – з моманту правядзення канстытуцыйнага рэферэндуму 1996 года па цяперашні час. Першы перыяд – гэта перыяд станаўлення палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь, пошуку аптымальнай мадэлі яе ўладкавання. Другі – перыяд інстытуцыйналізацыі палітычных адносін, формаў і спосабаў ажыццяўлення ўлады ў грамадстве (с. 90).

Так, аналіз фарміравання сучаснай палітычнай сістэмы беларускага грамадства разглядаецца ў манаграфіі ў дыялектычнай залежнасці ад крызісных умоў 1990-х гадоў мінулага стагоддзя і заканадаўчага фарміравання інстытуцыйнай сістэмы ўлады ў кантэксце новай палітычнай сістэмы пачатку трэця-

га тысячагоддзя. Як паказана аўтарам, у Беларусі працэс фарміравання ўстойлівай палітычнай сістэмы прайшоў праз розныя палітычныя калізіі і сацыяльнае напружанне, якое даходзіла да супрацьстаяння ўлад і палітычных груповак, асобных аб'яднанняў, палітыкаў у вышэйшых эшалонах улады.

Адзначым, што фарміраванне ўстойлівай палітычнай сістэмы – гэта вельмі складаны сацыяльны працэс, у які ўцягнуты ўсе слаі грамадства, палітычная эліта, партыі, рухі, электарат у час выбараў і г.д. Дэталёва разгледжаны аўтарам уплыў на фарміраванне палітычнай сістэмы аб'ектыўных абставін і суб'ектыўных фактараў дазволіў устанавіць, што іх перапляценне часта ўскладняла працэс дэмакратызацыі беларускага грамадства, перабудову кіруючага апарата. Складана, але паступальна фарміравалася «вертыкаль» улады, аднаўляўся давер да яе розных слаёў грамадства, у працэсе чаго вырашальную ролю адыгрывалі асабістыя якасці Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкі.

Варта таксама зазначыць, што праведзены ў манаграфіі А. Стром аналіз робіць непераканаўчымі тэарэтычныя пабудовы тых зацікаўленых груп, якія хочуць прадставіць рэальны палітычны працэс у краіне ў зручнай для апраўдання ўласных няўдач форме. Так, на падставе шырокага матэрыялу аўтар аргументавана даказвае: палітычная сістэма ўвогуле і сістэма дзяржаўнай улады ў прыватнасці – заканамерны вынік палітычнага працэсу ў Рэспубліцы Беларусь усярэдзіне 1990-х гадоў. Канстытуцыйны рэфэрэндум 1996 года, што не дае спакою заходнім аналітыкам і прадстаўнікам апазіцыі, не спроба «захопу ўлады» Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь, а сродак вырашэння складанай крызіснай сітуацыі, які выратаваў краіну ад глабальных катаклізмаў і ўзрушэнняў.

Паступальны працэс дэмакратызацыі сістэмы кіравання, заканадаўчай і выканаўчай улад, з'яўлення новых каналаў камунікацыі ўлады і грамадства, а таксама выхад на палітычную арэну кіруючай эліты новага пакалення сфарміравалі не толькі рэалістычны палітычны працэс, але і стварылі ўмовы для распрацоўкі своеасаблівай нацыянальнай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця нашай краіны.

Няўдачы прадстаўнікоў апазіцыі, у тым ліку і фактычны сыход з авансэны «вялікай палітыкі» БНФ, дамунуючай апазіцыйнай сілы 1990-х гадоў, – заканамерны вынік як несвоечасовай палітыкі этналінгвістычнага нацыяналізму, так і агульнага стану апазіцыйнай супольнасці, для якой характэрна «барацьба амбіцый», адсутнасць інтэграцыі, адзінага каардынацыйнага цэнтра, арыентацыя не на электарат, а на рэсурсную і ідэалагічную падтрымку з-за мяжы іх удзелу ў выбарчых кампаніях рознага ўзроўню.

Такім чынам, высновы аўтара будуюцца на сістэмным аб'ектыўным аналізе сацыяльна-палітычных падзей існавання самастойнай беларускай дзяржавы, сутыкненні палітычных і эканамічных поглядаў на вызначэнне сучаснага шляху развіцця беларускай дзяржавы.

Падкрэслім яшчэ раз, што сама пастаноўка праблемы арыгінальная, а яе распрацоўка і доказнасць высноў спрыялі не толькі поўнаму раскрыццю тэмы, але і вызначылі палітычную і навуковую каштоўнасць аўтарскай работы, якая толькі набывае сваю актуальнасць.

Навуковая значнасць рэцэнзуемай манаграфіі заключаецца ў рэпрэзентацыі асноўных палажэнняў інтэграцыйнага падыходу да даследавання палітычнай сістэмы, распрацоўкі інтэграцыйнай мадэлі аналізу палітычнай сістэмы, аўтарскага вызначэння паняцця «палітычная сістэма» і перыядызацыі палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь. Менавіта названія навуковыя дасягненні служаць асновай пастаноўкі даследчых задач для далейшага навуковага вывучэння гэтай праблемы, прапануюць новыя арыенціры ў пазіцыянаванні айчынай палітычнай навукі.

Алег СЛУКА, доктар гістарычных навук, прафесар, прафесар кафедры гісторыі журналістыкі факультэта журналістыкі Інстытута журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ■

ЛІТАРАТУРА

1. Дербишайр, Д. Д. Политические системы мира / Д. Д. Дербишайр, Я. Дербишайр. – В 2 т. – М.: Рипол Классик, 2004. – Т. 1. – 495 с.
2. Marples, D.R. Europe's Last Dictatorship: The Roots and Perspectives of Authoritarianism in «White Russia» / D.R. Marples // Europe-Asia Studies. – 2005. – Vol. 57, № 6. – P. 895–908.
3. СССР после распада / Под общ. ред. О. Марганин, Д. Травина. – СПб.: Экономическая школа, 2007. – 467 с.
4. Шестопап, Е.Б. Введение в рубрику. Человеческое измерение политики / Е.Б. Шестопап // Полис. – 2013. – № 6. – С. 6–8.
5. Линецкий, А.И. Разнообразие политических систем как следствие различий в поведении людей / А.И. Линецкий // Полис. – 2013. – № 6. – С. 8–25.